

De Farizeeër en de tollenaar

De laatste gelijkenis die alleen door Lukas is overgeleverd is het verhaal van de Farizeeër en de tollenaar. De Here zei:

“Twee mensen gingen op naar de tempel om te bidden, de één een farizeeër en de ander een tollenaar. De farizeeër ging [daar] staan en bad dit bij zichzelf: ‘O God, ik dank U, dat ik niet ben zoals de overige mensen: rovers, onrechtvaardigen, overspelers, of ook als deze tollenaar. Ik vast tweemaal in de week, ik geef tienden van al mijn inkomsten’. De tollenaar echter bleef op een afstand staan en wilde zelfs zijn ogen niet opheffen naar de hemel, maar sloeg zich op de borst en zei: ‘O God, wees mij, de zondaar, genadig!’ Ik zeg u: deze ging gerechtvaardigd terug naar zijn huis, in tegenstelling met de ander” (Luk. 18:9-13)

Ook deze gelijkenis behoort tot de allerbekendste Bijbelgedeelten. Het woord “farizeeër” is in de Nederlandse taal een synoniem geworden van een schijnheilig persoon: iemand die beweert godsdienstig te zijn maar die in werkelijkheid niet deugt. Het begrip farizeeër heeft een negatieve lading gekregen. Niemand wil nog een farizeeër worden genoemd of voor een farizeeër doorgaan.

De houding van de farizeeër

In de dagen van de Here Jezus had het woord “farizeeër” deze ongunstige betekenis nog helemaal niet. Een Farizeeër was een Israëliet die behoorde tot een bepaalde godsdienstige stroming binnen het Jodendom, een stroming die ernaar streefde om in overeenstemming met de onderwijzing van God te leven. Als wij de term “gereformeerde bonder” (of “evangelisch christen”) gebruiken, dan bedoelen we daar ook mee: een Nederlander die uit een bepaalde kring afkomstig is. Maar we gebruiken zo’n term niet als een scheldwoord. Het woord farizeeër betekent letterlijk: een afgezonderde. Doordat ze aan het hele toenmalige woord van God, “de Wet, de Profeten en de Geschriften”, wilden vasthouden onderscheidden farizeeën zich van de Sadduceeën. In de eerste eeuw had het woord “farizeeër” nog een neutrale klank

Wanneer we horen wat de farizeeër in de gelijkenis zei dan rijst bovendien de vraag wat er nu eigenlijk mis was met zijn gebed. Hij dankte God dat hij geen rover was of een overspeler. Dat zouden wij misschien ook doen.

Iedere fatsoenlijke burger mag toch blij zijn dat hij nooit in het criminele circuit is beland of zich aan de vrouw van een ander heeft vergrepen? Het is immers vreselijk om te worden gekweld door het besef dat je een medemens te gronde hebt gericht, of een gezin uiteen hebt gescheurd, om van de andere gevolgen nog maar te zwijgen. De farizeeër beseftte ook dat de HERE hem voor afdwaling had bewaard. Hij beschouwde zijn vroomheid als een gave van God, want hij dankte ervoor. Ook dat lijkt op het eerste gezicht volkomen terecht.

Wie zich afvraagt waarom het gebed van de farizeeër dan toch werd afgewezen, kan het antwoord vinden in het tekstverband. Volgens de evangelienschrijver richtte de Here Zijn gelijkenis tot “sommigen die van zichzelf vertrouwden dat zij rechtvaardig waren en de overigen verachtten” (Luk. 18:9). En volgens de Here werd de farizeeër om de volgende reden door God afgewezen:

“...ieder die zichzelf verhoogt, zal worden vernederd, maar wie zichzelf vernedert, zal worden verhoogd” (Luk. 18:14).

Op de bewoordingen van het gebed was er misschien weinig aan te merken, maar de gezindheid waaruit het gebed voortkwam was totaal verkeerd. Want:

1. De farizeeër “vertrouwde van zichzelf dat hij rechtvaardig was” (vs.9). Naar zijn stellige overtuiging was hij iemand die op de goede manier leefde, die het woord van God ernstig nam en die zijn uiterste best deed om in overeenstemming met dat woord te handelen. Hem viel niets te verwijten.
2. Volgens de Here Jezus “verachtte hij de overigen” (vs.9). Op volksgenoten die niet tot zijn godsdienstige richting behoorden, zag hij neer. Dat waren mensen die het woord van God niet serieus namen. Dat was “de menigte die de wet niet kende” (Joh. 7:49). De duistere wereld van de buitenstaanders die niet wilde luisteren naar Gods geboden.
3. De farizeeër “verhoogde zichzelf”. Hij meende een grotere bijdrage te hebben geleverd aan de dienst van God en in Gods koninkrijk een belangrijker plaats te mogen innemen dan een Jood die zijn tienden nooit had betaald. Wie zijn bijdrage voor de tempel altijd nauwgezet afdraagt is

toch beslist nuttiger en in geestelijk opzicht gehoorzamer dan iemand die dat niet doet? Dat kan toch geen mens ontkennen?

De beschrijving van hun gedrag

De farizeeër “vastte tweemaal in de week”. Wij zouden zeggen: hij was roomser dan de paus. Want in de wet van Mozes was er maar één vasten per jaar voorgeschreven (Lev. 16:29, Num. 29:7). De farizeeën hadden daar een voorschrift om twee maal per week te vasten aan toegevoegd, maar die regel was alleen maar van toepassing tussen het paasfeest en het wekenfeest, en tussen het Loofhuttenfeest en het feest van de inwijding van de tempel. De farizeeër was dus nóg strenger dan de groep waartoe hij behoorde. Hij motiveerde zijn nauwgezetheid vermoedelijk met het argument dat vasten hem in staat stelde om veel te kunnen geven aan de armen en hem hielp om zijn gedachten op God te richten.

In de tijd van de Here Jezus placht men in de tempel (of de synagoge) te staan en de ogen en de handen naar de hemel op te heffen wanneer men God wilde aanbidden (Matth. 6:5, Mark. 11:25, 1 Tim. 2:8). Indien men zich wilde verootmoedigen, kon men ook neerknielen of zich voor God neerbuigen (Hand. 20:36, 1 Sam. 1:19). Door de beschrijving die Lukas geeft wordt de indruk gewekt dat de farizeeër zich in Gods huis vrijmoedig gedroeg, want hij “ging daar staan” (Luk. 18:11). De man gedroeg zich niet alleen vrijmoedig, maar koos ook een opvallende plaats voor zijn gebed, om zich aan zijn volksgenoten te vertonen (Matth. 6:1,5). In zijn dankzegging noemde hij vooral zijn eigen manier van leven die volgens hem “voorbeeldig” was. Hij was immers geen rover, geen fraudeur, geen overspeler en geen handlanger van de vijand. Hij vastte vaker dan strikt noodzakelijk was en het tiende deel van al zijn inkomsten bestemde hij voor de eredienst in de tempel.

De tollenaar gedroeg zich minder vrijmoedig. Hij bleef “op een afstand staan” (Luk. 18:13), ver van het Heilige, aan de buitenkant van de voorhof. Hij “wilde zelfs zijn ogen niet opheffen naar de hemel, maar sloeg zich op de borst” (Luk. 18:13). Zich op de borst slaan is in de Bijbel een teken van berouw over iets wat men heeft gezegd of gedaan (Luk. 23:48).

De gebeden van de farizeeër en de tollenaar hadden ook een volstrekt andere inhoud. Terwijl de farizeeër dankte dat hij niet zo was als de overige mensen, maar een fatsoenlijk, oppassend, en godvrezend persoon, bad de

tollenaar: “O God, wees mij, de zondaar, genadig!” (Luk. 18:13). Hij zei niet (zoals in sommige vertalingen staat): “wees mij, zondaar, genadig”, maar hij noemde zich DE zondaar: de zondaar bij uitstek. Hij had niet de neiging om zich met anderen te vergelijken. Aan zijn eigen zonden had hij wel genoeg, want hij beschouwde zich als de ergste zondaar die er in het land Israël rondliep.

Aan deze gelijkenis verbond de Here het slotwoord: “Deze [dat wil zeggen; deze tollenaar] ging gerechtvaardigd terug naar zijn huis, in tegenstelling met de ander [dat wil zeggen: de farizeeër]. En Hij liet daarop volgen: “Want ieder die zichzelf verhoogt, zal worden vernederd, maar wie zichzelf vernedert, zal worden verhoogd” (Luk. 18:14)

Verkeerde conclusies

Wie oppervlakkig luistert, kan uit de gelijkenis van de farizeeër en de tollenaar verkeerde conclusies trekken. Omdat niemand wil worden beschouwd als een farizeeër, keren vele Nederlanders zich tegen iedere schijn van godsdienstigheid: “Kerkgang is nergens goed voor, daar word je maar hypocriet van. Voor figuren die veel Bijbelkennis hebben moet je oppassen, dat zijn van die Schriftgeleerden... Van het lezen van de Bijbel is nog nooit iemand een haar beter geworden... Wees vooral niet al te godsdienstig en gedraag je niet al te vroom”.

Maar dezelfde Nederlanders die geen farizeeërs willen zijn, stellen er wél prijs op om op hun werk en in hun woonomgeving te worden beschouwd als nette mensen. Als tollenaars willen ze toch ook niet bekend staan. Want tollenaars zijn uitgestotenen, en worden door hun medemensen veracht als boeven.

De farizeeër en de tollenaar verschilden niet van elkaar in het feit, dat de eerste godsdienstig en de tweede ongelovig was. Beiden gingen immers naar de tempel. Ze hadden beiden de bedoeling om God te aanbidden. En ze wisten beiden dat het huis in Jeruzalem daarvoor de aangewezen plaats was. Het werkelijke onderscheid tussen die twee lag in hun houding ten opzichte van God en van hun naaste.

Omdat het verhaal van de farizeeër en de tollenaar een “gelijkenis” is (Luk. 18:9) staan de hoofdpersonen uit het verhaal model voor mensen met een

bepaalde geesteshouding. Het was niet de bedoeling van de Here om hele groepen in de toenmalige maatschappij te discrimineren, en alle Farizeeërs te verketteren of alle tollenaars zalig te prijzen.

Mensen kunnen bijzonder godsdienstig zijn en toch de houding van de tollenaar aan de dag leggen. En mensen kunnen “nergens aan doen” en zich toch voortdurend als farizeeërs gedragen. Ze laten zich dan bijvoorbeeld voorstaan op hun zorg voor het milieu, hun inzet voor de samenleving, hun politieke stellingname of hun verlichte denken en kijken neer op “de overigen” die volgens hen op deze punten tekort schieten.

Gerechvaardigd

De tollenaar ging “gerechvaardigd terug naar zijn huis” (Luk. 18:14). Zijn gebed was verhoord: de HERE had zich over hem ontfermd. Zijn zonden waren bedekt. Maar de farizeeër, die meende dat hij rechtvaardig was, werd *niet* gerechvaardigd. Zijn dankgebed werd door de HERE niet aanvaard, en de zonden waarvoor hij blind was bleven hem aankleven.

Uit het Nieuwe Testament blijkt dat een farizeeër geen tollenaar behoefde te worden om door God te worden aanvaard. Zo’n “ijveraar voor de wet” (Hand. 21:20) kon rustig blijven vasten, trouw zijn tienden blijven geven en zich blijven inzetten voor de dienst van de levende God. Maar één ding behoorde elke farizeeër te beseffen. Dat ene is door de apostel Petrus als volgt verwoord: Door de genade van de Heer Jezus worden Joden (of farizeeërs) op dezelfde wijze gered als niet-Joden (of tollenaars, Hand.15:11). De HERE maakt geen onderscheid tussen een godsdienstig mens en een goddeloze, omdat Hij “door het geloof hun beider harten reinigt” (Hand. 15:9). Buitenstaanders worden niet op dezelfde wijze behouden als “kerkmensen” (door zich voor God te gaan inspannen), maar “kerkmensen” worden op dezelfde wijze behouden als buitenstaanders (door Gods ontfermende genade). “Hem die niet werkt, maar gelooft in Hem die de goddeloze rechtvaardigt, wordt zijn geloof gerekend tot gerechtigheid” (Rom. 4:5). De HERE rechtvaardigt geen brave lieden, maar *goddelozen!* De Ene God zal “besnedenen rechtvaardigen op grond van geloof en onbesnedenen door het geloof” (Rom. 3:30).

Joden mogen de voorschriften uit de wet van Mozes blijven onderhouden. En wie als christen tot een bepaalde godsdienstige stroming behoort mag

zich aan de regels van die stroming blijven conformeren. Maar elk godsdienstig mens behoort te beseffen dat hij in Gods oog niet deugt. Wat anderen bedrijven, is ook aanwezig in zijn eigen hart (vgl. Matth. 5:21-22, 5:27-28, 5:33-37; Rom. 2:17-24). Daarom kan niemand zich boven een ander verheffen, want de hele wereld is strafschuldig (Rom. 3:19). Zelfs al zou er op ons gedrag niets zijn aan te merken, dan nog zijn we niet zondeloos. In ons binnenste leven er immers verlangens, gevoelens en gedachten die niet door de beugel kunnen (Rom. 7:7). Godsdienstige mensen worden daarom op precies dezelfde wijze behouden als mensen die ‘nergens aan doen’: door de genade van de Heer Jezus (Hand. 15:11)

“Want allen hebben gezondigd en komen te kort aan de heerlijkheid van God, en worden om niet gerechtvaardigd door Zijn genade, door de verlossing die in Christus Jezus is” (Rom. 3:23-24, vgl. Tit. 3:7).

“Op grond van werken van [de] wet zal geen enkel vlees voor Hem gerechtvaardigd worden; want door [de] wet [komt] kennis van zonde” (Rom. 3:20, vgl. Gal. 2:16, 3:11).

Zelfs wetsgetrouwe Joden, die geen “zondaars uit de volken” zijn, behoren te weten “dat een mens niet gerechtvaardigd wordt op grond van werken van [de] wet, maar alleen door het geloof van¹ Jezus Christus” (Gal. 2:16). En Joden die dit beseffen zullen beslist gerechtvaardigd worden.

Conclusie

Hoe dwaas dit ook mag klinken, de gelijkenis van de farizeeër en de tollenaar wordt dikwijls misbruikt om zichzelf te rechtvaardigen: “Ik ben beslist geen farizeeër, want ik stel me niet godsdienstig aan”. In werkelijkheid laat deze gelijkenis zien dat niemand zich kan rechtvaardigen, zelfs niet wie ijvert voor Gods geboden. Bovendien schuilt de neiging om zich op enkele zorgvuldig uitgekozen punten met anderen te vergelijken, zich vervolgens beter te wanen dan die anderen en op hen neer te zien, in ieder menselijk hart. We zijn allemaal farizeeërs – tot God ons rechtvaardigt. Om het rijk van God te kunnen binnengaan, moeten wij “veranderen en worden als de kinderen”

¹ In de meeste Bijbelvertalingen staat hier ten onrechte: “het geloof *in* Jezus Christus”. Alleen de oude Statenvertaling schreef correct: “het geloof *van* Jezus Christus”. In de oorspronkelijke tekst staat er een genitief. Zondaren worden behouden door de trouw van Jezus Christus, niet door hun eigen trouw.

(Luk. 18:15-17, Mattheüs 18:3). We kunnen het rijk alleen “ontvangen als een kind”, dat wil zeggen: als onmondigen die niets hebben gepresteerd, maar die het mogen aannemen als een onverdiend geschenk. Zelfs de discipelen van de Here Jezus voelden zich aanvankelijk nog heel belangrijk en hadden deze les nog niet geleerd (Luk. 18:15).

“De HERE is nabij de gebrokenen van hart,
en Hij verlost de verslagenen van geest” (Ps. 34:19)

“De offeranden Gods zijn een verbroken geest;
een verbroken en verbrijzeld hart
veracht Gij niet, o God” (Ps. 51:19)

“Want zo zegt de Hoge en Verhevene, Die in eeuwigheid troont en Wiens naam de Heilige is: In den hoge en in het heilige woon Ik en bij de verbrijzelde en nederige van geest, om de geest der nederigen en het hart der verbrijzelden te doen opleven” (Jes. 57:15)

“Op zulken sla Ik acht: op de ellendige, de verslagene van geest en wie voor Mijn woord beeft” (Jes. 66:2)

De HERE werkt niet door grote leiders, niet door briljante theologen, niet door bekwame sprekers, niet door imponerende evangelisten en niet door “toegewijde christenen”. Hij maakt gebruik van *nullen*.